

Η ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ ΕΦΡΑΙΜ ΚΑΙ ΜΑΝΑΣΣΗ* (ΙΗΣΟΥ ΝΑΥΗ ΚΕΦ. 16-17)

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑΝ ΤΗΣ ΠΑΛΙΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

ΥΠΟ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Ν. ΣΙΜΩΤΑ

γ) Ἡ περιγραφή τῶν ὁρίων τῆς Φυλῆς Μανασσῆ.

Κεφ. 17. Ἡ ἐπακολουθοῦσα Μανασσιτικὴ περιγραφή εἶναι πρόδηλον, κυρίως ἐκ τῆς φράσεως **הַר יְרֵמְיָהוּ** ὅτι θὰ προηγείτο τῆς ἐν 16,5 ἐξ. Ἐφραϊμιτικῆς. Διότι οὐδεμίαν θέσιν θὰ εἶχεν ἐν τῷ κειμένῳ ἢ ὡς ἄνω φράσις, ἐὰν δὲν ἐπεζήτει ὁ συντάκτης νὰ δικαιολογήσῃ δι' αὐτῆς τὴν πρόταξιν τῆς Μανασσιτικῆς περιγραφῆς. Ἄλλως τε ἡ μνεία τῆς **לְהַרְבֵּי** καὶ τῆς **בְּהַר** τὸ πρῶτον ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιγραφῇ¹, συνηγορεῖ περὶ τούτου. Βεβαίως, διὰ λόγους ιστορικούς, ἐτέθη βραδύτερον ἡ Μανασσιτικὴ περιγραφή μετὰ τὴν τῆς Ἐφραϊμιτικῆς, ὡς ἤδη ἐλέχθη², ἢ μετάθεσις δ' αὐτῆ, οὕτω πως δεόν νὰ δικαιολογηθῇ: Ἐν πρώτοις, ὁ Μανασσῆς, ὡς πρωτότοκος, διεξεδίκει, κατὰ τὰ Ἰσραηλιτικὰ ἔθιμα, τὰ καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς γνωστά³, εἰδικὰ προνόμια ἔναντι τοῦ νεωτέρου Ἐφραΐμ⁴. Τὸ προνόμιον τοῦτο ἀπετέλει ἰσχυρὸν

(*) Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 647 τοῦ προηγουμένου τόμου.

1. Ἐννοεῖται οὐχί, βεβαίως, ἡ ἀπλὴ μνεία, ἀλλ' ἡ διασάφεισι σημείων τινῶν, ἀφρῶντων εἰς τὰς πόλεις ταύτας. Βλ. καὶ *Noth, Studien*, 213.

2. Βλ. «Θεολογία» τ. Δ' 1959, σ. 641.

3. Βλ. καὶ *Kirsch*, σ. 23-24.

4. Ἡ ἐπικρατήσασα αὕτη συνήθεια παρ' Ἰσραὴλ, δίδει τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸ *Ταλμῶδ* (*S a b b a t, 100*), νὰ τοῖσιν πρὸς τοὺς πατέρας, ὅπως ἀποφεύγουν τὰς διακρίσεις μεταξὺ τῶν τέκνων αὐτῶν, διότι εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ προκύψουν ἐκ τῶν διακρίσεων τούτων πλείστα ὅσα κακά. Φέρει δὲ τὸ παράδειγμα τῆς προτιμῆσεως τοῦ Ἰωσήφ, ἐκ τῆς ὁποίας προήλθεν ὁ φθόνος τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ μετὰ τῶν ἐπακολουθησάντων δεινῶν (βλ. *Kirsch*, ἐνθ' ἄν., σ. 22).

Ἡ τοιαύτη ἐμὸς εὐνοία, ὡς ἐρθῶς παρατηρεῖ ὁ *Kirsch* (ἐνθ' ἄν., σ. 30), δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ πρωτότοκος υἱὸς κατεῖχεν τὴν θέσιν τοῦ πατρὸς, καὶ ἦτο οἶονεϊ κεφαλὴ τῆς οἰκογενείας, φέρων πάντοτε τὰς οἰασθήποτε εὐθύνas. Οὕτω ὁ Ρουβὴν, ὡς πρωτότοκος καὶ εὐθύνῃν ὑπέχων, τάσσεται κατὰ τοῦ σχεδίου τῆς δολοφονίας τοῦ Ἰωσήφ καὶ προσπαθεῖ νὰ διασώσῃ αὐτὸν (Γεν. 37, 22). Ὁ δὲ Ἰσαὰκ παραγγέλλει τῷ Ἰακώβ, ὅτι ὀφείλει ἀνὰ γίνῃ κυρίου του ἀδελφοῦ αὐτοῦ (Γεν. 27, 29). Καὶ ὁ Ἰακώβ ὡς τοιοῦτον δέχεται καὶ τὸν Ρουβὴν (Γεν. 49, 3).

δικαίωμα κατοχυρούμενον μάλιστα διὰ Νόμου, ὡς δύναται τις νὰ συμπεράνη ἐκ τοῦ Δευτ. 21,17, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἀναφέρεται μετ' ἐμφάσεως ἡ σχετικὴ φράσις ἐν τῷ ὑπ' ὄψιν χωρίῳ.

Κατὰ τὸ Γεν. 27 ὅμως, τὰ πρωτοτόκια δὲν ἀνήκον ἀπαραιτήτως εἰς τὸν πρωτότοκον, ἀλλ' εἰς τὸν υἱὸν πρὸς τὸν ὁποῖον θὰ ἐχορήγει ὁ πατήρ, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ βούλησιν, τὴν πρώτην εὐλογίαν¹. Οὕτω καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ περιπτώσει ὁ Ἐφραϊμ ἔτυχεν ἰδιαιτέρας εὐνοίας ἐκ μέρους τοῦ εὐλογήσαντος Ἰακώβ, ἐνῶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος παρηγκωνίσθη². Οὐχ ἤττον ὅμως, δὲν ἠδυνήθη ὁ Ἐφραϊμ, παρὰ τὴν εὐνοίαν ταύτην, νὰ λάβῃ πρωτεύουσαν θέσιν ἔναντι τοῦ Μανασσῆ, καὶ ἐχρειάσθη νὰ παρέλθῃ μέγα χρονικὸν διάστημα ἕως οὗ ἐπιτύχῃ τοῦτο. Οὕτω ἐνῶ κατὰ τὴν ἔξοδον, καὶ δὴ κατὰ τὸ β' ἔτος ἀπ' αὐτῆς, ἠρίθμει ὁ Ἐφραϊμ 40500 καὶ ὁ Μανασσῆς 32200 ψυχάς³, κατὰ τὸ τέλος τῆς περιπλανήσεως εἶχεν ὑποστῆ τσοσύτην φθοράν, ὥστε ἠρίθμει μόνον 32500 ψυχάς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Μανασσῆ, ὁ ὁποῖος ἠῤῥήθη κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον σημαντικῶς, ἀριθμῶν 52700 ψυχάς⁴. Τούτων οὕτως ἐχόντων ὁ Μανασσῆς ἔλαβεν μέρος πρῶτος εἰς τὴν διανομὴν τῆς γῆς, διὰ τοῦτο καὶ ἡ περιγραφή τῆς φυλῆς αὐτοῦ προηγῆθη τῆς τοῦ Ἐφραϊμ.

Κατὰ βραδυτέρους ὅμως χρόνους, ἐνισχύθη ὁ Ἐφραϊμ καὶ κατέστη ἡ σπουδαιότερα τῶν βορείων φυλῶν⁵, συμφώνως πρὸς τὴν δοθεῖσαν εὐλογίαν. Τότε θὰ μετεφέρθη καὶ ἡ περιγραφή τῆς φυλῆς ταύτης πρὸ τῆς τοῦ Μανασσῆ⁶.

Ἐκ τούτων ἐξάγεται ὅτι ὁ Ἐφραϊμ εἶχε μὲν λάβει τὴν πρώτην εὐλογίαν καὶ ὑπόσχεσιν διὰ μελλοντικὴν ἀκμὴν καὶ δόξαν τῆς φυλῆς, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐσήμενεν ὅτι ὁ Μανασσῆς θὰ ὑπεχώρει ἀμέσως πρὸ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ εὐλογία ἔχει τὴν ἔννοιαν τῆς εὐχῆς ἔτι δὲ καὶ τῆς προφητείας⁷, θὰ ἠδύνατό τις νὰ δεχθῆ, ὅτι ἡ πρὸς τὸν Ἐφραϊμ εὐνοία ἦτο ἀπλῶς προφητικὴ. Διὰ ταύτης ἠῤῥητο ὁ Ἰακώβ ὑπὲρ τῆς προόδου τῆς Ἐφραϊμιτικῆς φυλῆς, ὅπερ καὶ ἐπραγματοποιήθη εἰς χρόνους βραδυτέρους⁸.

1. Junker, σ. 62. βλ. καὶ Γεν. 49,3 ἐξ. Α' Παρ. 5,1.

2. Βλ. Γεν. 48,14 ἐξ.

3. Ἀριθ. I, 31.

4. Ἀριθ. 26, 38.

5. Ἡ πρόοδος τῆς φυλῆς ταύτης δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ὀφείλεται καὶ εἰς τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ ὁ ἴδιος Ἐφραϊμίτης (βλ. καὶ WDB). Ὅπως δὴποτε ὅμως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Κριτῶν καὶ ὀλίγον βραδύτερον ἐγένετο ἐμφανὴς ἡ ὑπεροχὴ τῆς φυλῆς.

6. Περὶ τῆς ἀσυμφωνίας τῶν Ο' πρὸς τὸ Μασσωριτικὸν κείμενον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐν 16,4 σειρᾶν τῶν ὀνομάτων τῶν δύο φυλῶν, βλ. σ. 26.

7. Βλ. καὶ Weber, I, σ. 124.

8. Παρομοίαν περίπτωσιν δύναται τις νὰ εὑρῇ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἰακώβ. Οὗτος εἶχεν ὡσαύτως τὴν πρώτην εὐλογίαν λάβει, ἀλλ' ἐδοκιμάσθη καὶ ἐταλαιπωρήθη σημαντικῶς μέχρι τῆς ἐπιβολῆς καὶ ἀναδείξεως αὐτοῦ. Παρόμοιον τι διαπιστοῦται καὶ προ-

Οὕτω ἐξηγεῖται διατὶ προηγεῖτο κατ' ἀρχὰς ὁ Μανασσῆς, καὶ δὴ παρὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν ὑπὲρ τοῦ Ἐφραΐμ εὐνοίαν, καὶ διατὶ ἀντεστράφη βραδύτερον ἢ σειρά τῶν συνοριακῶν περιγραφῶν τῶν δύο φυλῶν.

Τὸ β' ἡμιστίχιον **שִׁשָׁן הָיָה בְּיָדָם לְעָלְהֶם בְּכֹחַ מַנַּשֶׁשׁ בְּכֹחַ הַיָּדָאִים** (דְּשִׁבְחָהּ לְעָלְהֶם לְיָדָאִים הַמִּנַּשֶׁשׁ מִן דְּנָאִים) δύναται τις νὰ θεωρήσῃ ὡς εἰσαγωγικὴν σημεῖωσιν προκειμένου νὰ καθορισθῇ ἐν συνεχείᾳ ποῖοι ἔλαβον τὴν κληρονομίαν τῆς φυλῆς Μανασσῆ. Ἀναφέρεται δηλονότι, ὅτι τὴν περιοχὴν ταύτην κατέλαβον οἱ «λοιποὶ υἱοὶ Μανασσῆ», ὡς οἱ κατ' ἐξοχὴν κληρονόμοι, ἐφ' ὅσον τῷ Μαχίρ ἀνῆκεν ἡ περιοχὴ Γαλααδ καὶ Βασάν, ἀνατολικῶς τοῦ Ἰορδάνου. Συνεπῶς καὶ ἡ γνώμη τοῦ Noth περὶ τῆς ἀπολύτου ὑπεροχῆς τοῦ Μαχίρ, ὅστις λόγῳ τῆς μαχητικῆς αὐτοῦ ἰκανότητος (**הַמִּנַּשֶׁשׁ שִׁשָׁן הָיָה בְּיָדָאִים**), ἔλαβεν ὀλοκληρον τὴν Μανασσιτικὴν κληρονομίαν¹, δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐξεζητημένη. Διότι ἡ φράσις αὕτη σημαίνει ὅτι ἀκριβῶς λόγῳ τῆς μαχητικότητος αὐτοῦ, ἐπολέμησεν καὶ κατέλαβεν τὴν ἀνατολικῶς τοῦ Ἰορδάνου οἰκίαν περιοχὴν.

Οὐχ ἤττον ὅμως καὶ ἡ ἀντίθετος ἄποψις τοῦ Simons, κατὰ τὴν ὁποίαν οὐδεμίᾳ μαχητικῇ ἰκανότητι ὑποδηλοῦται διὰ τῆς ὡς ἄνω φράσεως, καὶ συνεπῶς οὐδεμίαν μερίδα ἔλαβεν ἐκ τῆς κληρονομίας ταύτης², εἶναι ἐσφαλμένη. Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Μαχίρ διεδραμάτισε πράγματι σημαντικὸν ρόλον ἐν τῇ φυλῇ Μανασσῆ καὶ δὴ καὶ ἐκεῖθεν καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰορδάνου. Τοιαύτην ἔννοιαν, ἄλλως τε, δέον νὰ ἔχῃ ὁ χαρακτηρισμὸς τούτου ὡς μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Μανασσῆ³, (ἐνῶ ἐνταῦθα ἀναφέρεται ὡς πρωτότοκος αὐτοῦ), διὰ τοῦ ὁποίου χαρακτηρισμοῦ ἐπιδιώκει ὁ συντάκτης νὰ παρουσιάσῃ τὴν σχετικὴν ὑπεροχὴν τοῦ Μαχίρ ὑπὲρ πάντας τοὺς λοιποὺς οἰκούς τῆς φυλῆς Μανασσῆ⁴. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐγκατάστασις τοῦ Μαχίρ φαίνεται νὰ σχετίζεται πρὸς τὴν τῶν φυλῶν Ρουβίν, Γάδ καὶ καὶ τοῦ ἡμίσεος τῆς φυλῆς Μανασσῆ, αἱ ὁποῖαι εἰκάζεται ὅτι θὰ ἐγκατεστάθησαν μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς ἐντεῦθεν τοῦ Ἰορδάνου χώρας (καὶ οὐχὶ πρὸ αὐτῆς, ὡς πιστεύεται βάσει τοῦ κειμένου τῆς Π. Διαθήκης)⁵, θὰ ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ τὰ ἐξῆς σχετικῶς:

κερμένους περὶ τῆς κατάκτησεως τῆς γῆς Χαναάν. Τὰ ἐπαγγελθέντα ἐδάφη εἶναι κατὰ πολὺ εὐρύτερα τῶν ὅσων κατάρθωσαν νὰ κυριεύσουν κατ' ἀρχὰς οἱ Ἰσραηλῖται, καὶ μάλιστα βραδύτερον, ἤτοι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σολομῶντος, ἐξηπλώθη τὸ κράτος καὶ οὕτω ἐπραγματοποιήθησαν αἱ ἐπαγγελταί. Τοιαῦται ἐπαγγελταί, πραγματοποιηθεῖσαι οὐχὶ ἐγκαίρως ἀλλὰ βραδύτερον, ἀπαντῶνται καὶ ἐν Γεν. 15,18. Δευτ. 11,24. Ἰησ. Ν.Ι, 4. Ἔξ. 23, 31.

1. Das Buch Josua, σ. 403.

2. Βλ. The structure.

3. Ἀριθ. 26,29.

4. Οὕτω δύναται τις νὰ δικαιολογήσῃ τὴν φαινομενικὴν ἀντίφασιν τοῦ Ἀριθ. 26,29, ἐνθα οὗτος χαρακτηρίζεται ὡς μονογενῆς, πρὸς τὸ Ἰησ. Ν. 17,1β, ἐνθα χαρακτηρίζεται ὡς πρωτότοκος τοῦ Μανασσῆ. (βλ. καὶ Burney, σ. 32).

5. Βλ. Budde, Die Bücher Richter und Samuel, σ. 32

Ἐκ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος 2½ φυλῶν, τοῦλάχιστον τὸ ἥμισυ τῆς φυλῆς Μανασσῆ θὰ εἰσῆλθεν κανονικῶς μετὰ τῶν ὑπολοίπων φυλῶν εἰς τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰορδάνου χώραν, ἐφ' ὅσον κυρίως δὲν ἀναφέρεται σαφῶς ὅτι ἔλαβεν κληρονομίαν μετὰ τῶν φυλῶν Ρουβὴν καὶ Γάδ, συμφώνως πρὸς τὸ Ἄριθ. 32,1 ἐξ. Μεταγενεστέρα φαίνεται νὰ εἶναι ἡ προσθήκη ἡ ἀφορῶσα εἰς τὸ ἥμισυ τῆς φυλῆς ταύτης, ἐν τῷ τέλει τῆς σχετικῆς διηγήσεως (στ. 33). Οὕτω θὰ ἐγκατεστάθῃ ὀλόκληρος ἡ φυλὴ Μανασσῆ, καὶ οὐχὶ μόνον τὸ ἥμισυ αὐτῆς, δυτικῶς τοῦ Ἰορδάνου, κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τοὺς μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν θὰ διεκρίθη ὁ ὁ Μαχίρ, ὡς ἐπιτρέπει νὰ εἰκάζωμεν καὶ τὸ ἄσμα τῆς Δεββώρας.

Βραδύτερον, λόγῳ τῆς στενότητος τοῦ χώρου καὶ χάρις εἰς τὴν μαχητικὴν αὐτοῦ ἰκανότητα εἰσῆλθεν ὁ Μαχίρ εἰς τὴν ἀνατολικῶς τοῦ Ἰορδάνου κειμένην Γαλαὰδ, ἐξετόπισεν τοὺς Ἀμορρίτας καὶ ἐγκατεστάθῃ αὐτόθι. Ὁ συντάκτης, γράφων εἰς ἐποχὴν βραδυτέραν, ποιεῖται διάκρισιν μετὰ τῶν δύο τούτων Μανασσιτικῶν τμημάτων, ἦτοι τοῦ ἀνατολικῶς τοῦ Ἰορδάνου κειμένου, τὸ ὁποῖον κατέλαβεν ὁ Μαχίρ ἀνὴρ ὧν «πολεμιστῆς», καὶ τοῦ δυτικῶς τούτου, τὸ ὁποῖον παρεχωρήθη εἰς τοὺς ὑπολοίπους υἱούς-κληρονόμους τοῦ Μανασσῆ, ἦτοι Ἰεζέρ, Κελέζ, Ἰεζήλ, Συχέμ, Συμαρίμ καὶ Ὁφέρ, καὶ περὶ ὧν ὁ λόγος ἐν τῷ ἐπομένῳ στίχῳ 2¹.

Οὕτω ἡ φυλὴ Μανασσῆ συνίστατο ἐξ ἑπτὰ οἰκῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἰς προήρχετο ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦ Μανασσῆ, Μαχίρ, οἱ δὲ λοιποὶ ἐξ ἐκ τοῦ ἐγγόνου τοῦ Μανασσῆ, Γαλαὰδ ².

Ἐν τοῖς στίχοις 3-6 παρατίθεται παρενθετικῶς, πληροφορία τις περὶ τῶν ἀπογόνων τοῦ Σαλπαὰδ, τοῦ ὁποίου τὴν κληρονομίαν, συμφώνως πρὸς εἰδικὴν πρόβλεψιν τοῦ Νόμου, ἔλαβον αἱ θυγατέρες αὐτοῦ, ἅτε στερουμένου ἀρρένων ἀπογόνων ³.

Ἐν τοῖς ἐπομένοις στίχοις 7-11 διαγράφονται τὰ ὄρια τῆς φυλῆς Μανασσῆ. Καὶ ἡ περιγραφή αὕτη παρουσιάζει, ὡς καὶ ἡ προηγουμένη, ἰδιορρυθμίαν

ἐξ. τοῦ αὐτοῦ, Das Buch der Richter, σ. 12 ἐξ. βλ. καὶ Fernandez, σ. 25, κλπ.

1. Τὰ ὀνόματα ταῦτα ἀποδίδονται ἐναυθα κατὰ τῆς Ο', ἐνῶ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ διαφέρουν πως. Τινὰ τούτων ἀντιπροσωπεύουν πόλεις ἤδη προὑπαρχούσας, ὡς π.χ. Συχέμ (Γεν. 33,18. 35,4), Ὁφέρ (Ἰησ. Ν. 12,17). Προφανῶς οἱ ἀρχηγοὶ τῶν οἰκείων δῆμων, ἔλαβον τὸ ὄνομα τῆς περιοχῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἐγκατεστάθησαν, τοῦ πρωταρχικοῦ ὀνόματος αὐτῶν λησμονηθέντος καὶ ὑπὸ τοῦ συντάκτου ἀγνοηθέντος (ἐν τε τῇ παρουσίᾳ περιγραφῆ καὶ ἐν τῇ ἐν Ἄριθ. 27, 1-11 παραλλήλῳ). Βλ. καὶ Marmier, Les territoires, σ. 188.

2. Γεν. 50,23. Ἄριθ. 26,28-34.

3. Ἡ διασάφησις αὕτη εἶναι ἀναγκαία, διότι παρ' Ἑβραίοις αἱ θυγατέρες δὲν ἐλάμβανον κληρονομίαν ἀντὶ τῶν ἀνδρῶν. Μόνον ἐλλείψει τούτων ἀπέκτων τοιοῦτο δικαίωμα, ὡς ἀναφέρεται ἐν Ἄριθ. 27,8. Σημειωτέον ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν θυγατέρων Σαλπαὰδ ἀντιπροσωπεύουν καὶ ταῦτα ὀνόματα πόλεων (βλ. Noth, Die Israel. Person, σ. 242).

τινά, δεδομένου ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐξακριβώσῃ τις ἐν πρώτοις ἐκ ποίου σημείου ἄρχεται ἢ ἐν στ. 7 περιγραφῇ τῶν Νοτίων Μανασσιτικῶν συνόρων.

Οὕτω πολλὸς θόρυβος ἐγένετο περὶ τὴν σημασίαν τοῦ ὄντως ἀκατανοήτου **ῤῶΝ** καὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἐν τῇ συναφείᾳ τοῦ κειμένου. Ἐξεφράσθησαν σχετικῶς πολλαὶ γνώμαι καὶ πλείστα εἰκασίαι διετυπώθησαν πρὸς ἐρμηνείαν τούτου¹. Ὁρθῶς ὅμως ὁ Elliger ἀπορρίπτει τὴν ταύτισιν τούτου πρὸς Μανασσιτικὸν τόπον, ἢ συσχετίσιν τινα πρὸς τὴν φυλὴν Ἀσῆρ². Ὡσαύτως καὶ ὁ Steurnagel δὲν θεωρεῖ πιθανὸν ὅτι πρόκειται περὶ συνοριακῆς τοποθεσίας καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς οἰονεὶ ἀσυμφωνίας, ἢ ὅποια θὰ παρετηρεῖτο ἐν σχέσει πρὸς τὸ 16,6, βλέπει δ' οὗτος ἐνταῦθα, τὸ ὑπόλοιπον κολοβωμένου κειμένου³. Κατὰ τὸν Arnaud ἡ λέξις δηλοῖ πόλιν, πρὸς Ἀνατολὰς τῆς Συχέμ κειμένην⁴. Ἄλλὰ τοῦτο εἶναι ἐσφαλμένον. Κατὰ τὸν Abel, ἴσως πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ὑπολοίπου διαγράμματος τινος ἀφορώντος εἰς τὰ βόρεια Μανασσιτικά σύνορα, καὶ δὴ παρὰ τὴν φυλὴν Ἀσῆρ⁵. Τοῦτο ὅμως δὲν μοι φαίνεται πιθανόν, διότι, ὡς θὰ λεχθῆ ἐν συνεχείᾳ, ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ περιγράφονται μόνον τὰ νότια Μανασσιτικά σύνορα.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Elliger, πρόκειται περὶ διττογραφίας (**ῤῶΝ** **ῤῶΝ**)⁶. Τοῦτο ἔχει ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τὴν ἀπουσίαν τῆς λέξεως παρ' Ο', ὅτινες εἶτε δὲν εὔρον ταύτην ἐν τῷ κειμένῳ εἶτε ἀντιληφθέντες τὴν διττογραφίαν ἀπέφυγον αὐτήν. Ἡ λέξις ὅμως αὕτη, φρονῶ ὅτι προῆλθεν ἐξ ἀντιγραφικοῦ σφάλματος καὶ ἐὰν ἀνεγίνωσκέ τις **ῤῶΝ** ἀντὶ **ῤῶΝ** θὰ ἀπεκαθίστατο πλήρως τὸ πρωτότυπον. Περὶ τοῦ ὅτι δὲ εἶναι εὐκόλον νὰ προῆλθεν τὸ **ῤῶΝ** ἐκ τοῦ **ῤῶΝ** δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ λεχθοῦν πολλά, γνωστῆς οὐσης τῆς οὐχὶ ἀσυνήθους ἐναλλαγῆς καὶ μετατροπῆς τοῦ Π πρὸς τὸ **ῤ**, κυρίως κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν⁷.

Οὕτω θὰ εἶχεν τὸ κείμενον τὴν ἔννοιαν, ὅτι «τὰ σύνορα ἔστρεφον ὀπισθεν (δυτικῶς=**ῤῶΝ**) τῆς Μιχμεθᾶθ ἢ ὅποια... καὶ συνέχιζον πρὸς Νότον...». Τοῦτο δὲ εἶναι βάσιμον, διότι ἐν τῇ παρουσίᾳ περιγραφῆ ἀναφέρεται τὸ δυτικὸν ἡμισυ τῶν νοτίων Μανασσιτικῶν συνόρων, ὅπερ δὲν ἀποκλείει τὴν πρόταξιν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος, ὅποτε θὰ ἠδύνατό τις νὰ δεχθῆ ἀκωλύτως τὴν προταθεῖσαν γνώμην περὶ κολοβώσεως τοῦ κειμένου⁸. Συνεπῶς θὰ προηγεῖτο τὸ—προφανῶς ἤδη ἐκπεσόν—ἀνατολικὸν τμήμα τῶν νοτίων συνόρων καὶ ἐν συνεχείᾳ θὰ ἠκολούθει τὸ παρὸν δυτικὸν τμήμα. Οὕτω ἐξηγεῖται διατί ἐν

1. Βλ. σχετικῶς, Elliger, Die Grenze, σ. 269.

2. Ἐνθ' ἀνωτέρω.

3. Ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 214.

4. Βλ. σ. 387.

5. Geographie, II, σ. 57.

6. Ἐνθ' ἀνωτέρω.

7. Βλ. καὶ W u t z, σ. 270.

8. Βλ. ἀνωτέρω σημ. 3.

16,6-8 ὑπάρχει πλήρης περιγραφή τοῦ τε ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ τμήματος, ἐνῶ ἐνταῦθα μόνον τοῦ δυτικοῦ.

Ἡ ἔρμηνεία αὕτη δὲν θὰ εὑρισκεν ἀντίθετον καὶ τὸν Simons, ὁ ὁποῖος καίτοι ἐπιδοκιμάζει τὴν τοῦ Noth (Bei Asser... Michmethat), ὁμολογεῖ ὅτι οὕτω παραβλέπεται ἡ συντακτικὴ λειτουργία καὶ ἡ σημασία τοῦ **רַחֲמֵי** ¹.

Ἄλλως τε οὗτος ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ συνοριακὴ περιγραφή ἀρχεται οὐχὶ ἀπὸ Ἀσὴρ ἀλλὰ ἀπὸ Μιχμεθάτ ².

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν δυνατότητα ὑπάρξεως τοιαύτης γραφῆς, δὲν προκύπτει δυσχέρειά τις δεδομένου ὅτι παρόμοιος τύπος ὑπάρχει καὶ ἐν Ψαλμ. 78,71, ἡ σύνταξις δ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ **הָיָה**, ὡς ἐνταῦθα, ἀπαντᾶται καὶ ἀλλαχοῦ ³. Τὸ γεγονός δ' ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἄλλην συνοριακὴν περιγραφὴν ἐχρησιμοποίηθη ἡ λέξις αὕτη, δὲν δικαιολογεῖ ἐνδοιασμὸν καὶ ἀμφιβολίαν τινά, διότι θὰ ἔδει ὡς μὴ ὄφειλε νὰ ἀπαιτῆ τις ἀπὸ συγγραφεὰ νὰ χρησιμοποιῆ πάντοτε τὴν αὐτὴν φρασεολογίαν καὶ ὀρισμένον λεξιλόγιον, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ἀλλάσῃ ὁσάκις, δι' οἰονδήποτε λόγον, θεωρεῖ τοῦτο σκόπιμον ⁴. Δύναται τις, ἐν τέλει, νὰ ἐκλάβῃ τὴν λέξιν ταύτην καὶ ὡς ἐκφράζουσιν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἐπόμενον **רַחֲמֵי יַבְיָ-לַע**, ὡς συμβαίνει τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ ⁵. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι εἰς πλείστας περιπτώσεις ἀπαντᾶ τὸ **יַבְיָ** ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἔ μ π ρ ο σ θ ε ν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ **רַחֲמֵי** τὸ ὁποῖον ἀπαντᾶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ὀ π ι σ θ ε ν. Κατὰ τὸν γνωστὸν δὲ τρόπον προσανατολισμοῦ τῶν Σημιτῶν ⁶, τὸ **יַבְיָ** δηλοῖ τὴν Ἀνατολήν, ἐνῶ τὸ **רַחֲמֵי** τὴν Δύσιν. Καὶ διὰ τοῦτο πλείστακις τὸ **רַחֲמֵי** χρησιμοποιεῖται ὡς ἀντίθεσις πρὸς τὸ **עָר**, ὡς ἐν Ἡσ. 9,11. Ἰώβ 23,8 κλπ.

Οὕτω τὰ ὄρια διήρχοντο δυτικῶς τῆς Μιχμεθάτ, ἥτις κεῖται ἐναντι Συχέμ (**רַחֲמֵי יַבְיָ-לַע**) ⁷, καὶ κατήρχοντο **יַמְיָה-לָא**. Ἡ φράσις αὕτη ἀπετέλεσεν ἀντικείμενον ἐρμηνευτικῆς διαμάχης, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σημασίαν αὐτῆς.

Ὁ Albright προσεπάθησε νὰ καταστήσῃ σαφέστερον τὸ κείμενον, ἀναγινώσκων **יַמְיָה**. Οὕτω ἐκλαμβάνει τὴν πορείαν τῶν συνόρων ἀπὸ Μιχμεθάτ

1. Βλ. The structure, σ. 209, σημ. 2.

2. Two connected problems, σ. 38.

3. Βλ. π.χ. Γεν. 37, 17. Ἰώβ 31, 7 κλπ.

4. Ἄλλως τε ἐὰν λάβῃ τις ὑπ ὄψει, ὅτι πιθανὸν νὰ ἔχη διάφορον προέλευσιν τὸ τμήμα τοῦτο (ὡς δέχεται τοῦτο καὶ ὁ Fernandez ἐπὶ ἄλλῃ περιπτώσει [βλ. μν. ξ., σ. 35], ἢ ὅτι ὑπάρχει ἐνταῦθα φιλολογικὴ τις ἰδιορρυθμία (ὡς δέχεται τοιαύτην καὶ ὁ Noth ἐπὶ παρομοίᾳ περιπτώσει [βλ. Studien, σ. 213, σημ. 1]), οὐδεμία πλέον ἀμφιβολία παραμένει.

5. Βλ. Ἐξ. 14,19. Β' Βασ. 10,9. Περὶ τὸν νὰ σημειωθῆ, ὅτι τὸ **רַחֲמֵי** τοῦ Β' Βασ. 10,9 εἶναι ἰσοδύναμον πρὸς τὸ **רַחֲמֵי**.

6. Βλ. καὶ Gesenius, Wörterbuch

7. Βλ. ἐκτενῶς περὶ τούτου ἀνωτ. σ. 646.

πρὸς Δυσμάς¹. Τοῦτο ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ ἐφαίνετο νὰ συμφωνῇ πρὸς τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ συντάκτου, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐνταῦθα περιγράφεται τὸ δυτικὸν τμήμα τῶν Νοτιῶν Μανασσιτικῶν συνόρων, ἐν δὲ 16,6β-7 τὸ ἀνατολικὸν τμήμα αὐτῶν (Βορείων Ἐφραϊμιτικῶν)². Τότε θὰ εἶχε δίκαιον καὶ ὁ Elliger, ὁ ὁποῖος πειρᾶται νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὰ σύνορα μετὰ τὴν Μιχμεθᾶθ ἐπορεύοντο πρὸς Δυσμάς καὶ οὐχὶ πρὸς Νότον, ὅπως ἤθελεν ὑποθέσει τις, μεταφράζων τὸ $\text{הַגְּבֻלָּהּ פֶּרֶדְסֵי נֹתָן}$ ³. Ὁ Elliger ἰσχυρίζεται, ὅτι οὐδέποτε χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις αὕτη προκειμένου νὰ δηλωθῇ ὁ Νότος, ἀτε χρησιμοποιουμένου τοῦ διαφόρου בְּנֵי , καὶ συνεπῶς ἡ λέξις αὕτη σημαίνει δεξιὰ, ἤτοι Δυσμάς, ἐφ' ὅσον θέλει τὸν συντάκτην νὰ ἀτενίξῃ πρὸς Νότον, ὅποτε τὸ δεξιὸν αὐτοῦ θὰ ἦτο τὸ δυτικὸν μέρος⁴. Ἐπικαλεῖται δὲ καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Εὐσεβίου, ἀναγινώσκοντος «δεξιὰ»⁵.

Τὴν ἀποψιν ὁμοῦ ταύτην, θεωρῶν ἐσφαλμένην, ἐπολέμησε βραδύτερον ὁ Fernandez⁶, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Noth, ἀποδίδων τὴν λέξιν διὰ τοῦ «πρὸς Νότον»⁷, ὅπερ ἐδέχθη βραδύτερον καὶ αὐτὸς ὁ Elliger, ἀναγκασθεὶς ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ἐρευνῶν τῶν Abel καὶ Klein νὰ ἀναθεωρήσῃ παλαιότερα συμπεράσματα αὐτοῦ⁸.

Θὰ ἦτο ἄλλως τε ματαιοπονία νὰ ἀναζητῇ τις τὴν συνέχισιν τῶν συνόρων περαιτέρω πρὸς Δυσμάς, δεδομένου ὅτι ἡ ἐπομένη φράσις $\text{הַגְּבֻלָּהּ עַיִן שְׁבִי-לֵא}$ συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς γνώμης περὶ τῆς πρὸς Νότον πορείας τῶν συνόρων.

Ἡ φράσις שְׁבִי-לֵא προεκάλεσεν πλείονας ἢ ἡ προηγουμένη δυσχερείας εἰς τοὺς ἐρμηνευτάς. Οἱ Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος μεταφράζουσι: τὸ οὐ κατοικοῦντας⁹, τὸ ὁποῖον προέρχεται, προφανῶς, ἐκ τοῦ שָׁב . Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δὲ αὐτὴν ἐξελήφθη κατ' ἀρχὰς καὶ ὑπὸ τοῦ Elliger¹⁰, καὶ τοῦτο θὰ ἐφαίνετο πλήρως δεδικαιολογημένον, ἐφ' ὅσον πανταχοῦ ἀλλαχοῦ τῆς Π. Δια-

1. Σ. 152, σημ. 1.

2. Οὕτω ἔχομεν ἐν 17,7: $\text{הַגְּבֻלָּהּ לְבִבְלֹן}$ ἐν δὲ 16, 6β: $\text{הַגְּבֻלָּהּ מִבְּבֵל}$.

3. Die Grenze, σ. 291, σημ. 1,2.

4. Αὐτόθι.

5. Αὐτόθι.

6. Ἐνθ' ἀν. σ. 34.

7. Studien σ. 213, σημ. 1.

8. Neues über die Grenze, σ. 10 ἐξ. Δὲν εἶναι ἀπορίας ἄξιον τὸ ὅτι ὁ Abel, κατὰ τὸ γεγονός ὅτι διὰ τῆς σπουδαίας αὐτοῦ ἐρεύνης ἠνάγκασε τὸν Elliger νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἐρμηνείαν αὐτοῦ, ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποδίδῃ «δεξιὰ» (Sainte Bible de Jerusalem), διότι προφανῶς χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ «Νοτίως», ὅπερ θὰ συνεφώνει πρὸς τὴν συνήθειαν τῶν Σημιτῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν προκειμένου περὶ προσανατολισμοῦ ἐστρέφοντο πρὸς Ἀνατολάς, ἔχοντες τὴν Δύσιν ὀπισθεν αὐτῶν, καὶ συνεπῶς εἰς τὸν δεξιὸν αὐτῶν τὸν Νότον (βλ. καὶ ἀνωτέρω, σ. 39).

9. Migne, 15, 1010.

10. Ἐνθ' ἀν., σ. 269-70. βλ. καὶ 306.

θήκης μεταφράζεται ἡ λέξις αὕτη ὁμαλῶς ἐκ τοῦ **שׁוֹ**¹. Οὕτω δὲ περιελήφθη καὶ ἐν τῇ προσφάτως ἐκδοθείσῃ Konkordanz τοῦ Lisowsky². Ἡ ἀποψις ὅμως αὕτη δὲν ἐπεκράτησε, διότι ἀπεδείχθη, κατόπιν τῶν ἐρευνῶν τοῦ Abel³, ὅτι δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τινος μετοχῆς ἐκ τοῦ **שׁוֹ**, ἀλλὰ περὶ χωρίου κειμένου μεταξὺ Μιχμεθάθ καὶ Ταπούαχ. Τοῦτο ἐδέχθη βραδύτερον, πλὴν τῶν ἄλλων, καὶ αὐτὸς ὁ Elliger⁴, δικαιοθεΐσης οὕτω καὶ τῆς Ἑλληνικῆς μεταφράσεως, ἡ ὁποία ἔχει Ἰ α σ σ ί β⁵. Θὰ ἠδύνατό τις ἄρα νὰ συμπεράνη, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ εἰδικῆς περιπτώσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ πάντοτε μεταφραζομένη λέξις **שׁוֹ**, δηλοῖ κατ' ἐξαιρέσειν ἐν τῷ παρόντι χωρίῳ, ὄνομα τόπου.

Τὰ σύνορα, ὅθεν, μετὰ τὴν Μιχμεθάθ δὲν συνέχιζον πρὸς Δυσμάς, ἀλλὰ ἑορτροφον ὄλιγον πρὸς Νότον, καὶ δὴ πρὸς τὸ χωρίον Ἰ α σ σ ί β, τὸ γνωστὸν σήμερον ὑπὸ τὸ ὄνομα Yasuf.

Περὶ τῆς ἐπομένης **תְּבִינָה** ὄρα ἱκανὰ ἐν σ. 28-29.

Ἐνταῦθα ὅμως ἀπαντᾷ αὕτη ὡς **תְּבִינָה יַיִן**, ὅπερ δηλοῖ τὴν παρὰ τὴν πόλιν εὕρισκομένην πηγὴν, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ αὕτη ἡ πόλις τὸ ὄνομα ἔλαβεν⁶, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν τότε συνήθειαν, ὅπως πολλαὶ πόλεις ἢ χωρία λαμβάνουν τὸ ὄνομα ἐκ τυχόν πλησίον εὕρισκομένης πηγῆς⁷.

Ὁ στ. 8 ἐν τῇ περιγραφῇ ἐπέχει θέσιν παρενθέσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ συντάκτης ἐπιθυμεῖ προσθετικῶς νὰ δηλώσῃ, ὅτι παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ περὶ τὴν Ταπούαχ περιοχὴ (**תְּבִינָה יַיִן**) ἀνήκεν τῷ Μανασσῆ, ἐν τούτοις ἡ πόλις Ταπούαχ ἀνήκεν τῷ Ἐφραΐμ⁸.

Φαίνεται, ὅτι ὁ συντάκτης διάκειται εὐμενῶς πρὸς τὸν Ἐφραΐμ, ἴσως δὲ εἶναι καὶ ὁ ἴδιος Ἐφραΐμίτης, διότι προσπαθεῖ νὰ δώσῃ περιγραφὴν, διὰ τῆς ὁποίας νὰ μὴ δημιουργῆται ἡ ἐντύπωσις, ὅτι ὁ Μανασσῆς ἐκυριάρχει ἐν τῇ περιοχῇ ἐκείνῃ. Συνεχίζει δὲ ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα καὶ ἐν τοῖς ἐπομένοις στίχοις 9-10.

1. Βλ. καὶ W u t z, σ. 44.

2. Βλ. σ. 650.

3. Βλ. RB, 45 (1936), 103-112, καὶ Geographie, 11, σ. 58.

4. Thappuah, σ. 19. Neues über die Grenze, σ. 11. βλ. ὁσαύτως καὶ Noth, Das Buch Josua, σ. 96.

5. Εἰς μεταγενέστερα Ἀραβικὰ κείμενα εἶναι γνωστὸν ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος περιοχῇ χωρίον τι καλούμενον Yasuf (βλ. Marmadji, σ. 206).

6. Βλ. πρὸς τοὺς πλείστοις ἄλλοις καὶ Baumgartner, Lexikon.

7. Οὕτω ὑπάρχουν πολλαὶ τοιαῦται περιπτώσεις, ὡς: **יְבִינָה יַיִן** (Ἰησ. N.15, 62),

יְבִינָה יַיִן (Ἰησ. N. 15,34), **יַיִן דָּאָר** (Ψαλμ. 83,11), **יַיִן עֲנָבִים** (Ἰεζ. 47,10) κλπ.

8. Τὸ **תְּבִינָה יַיִן** εἶναι διάφορον τοῦ **תְּבִינָה**. Τὸ πρῶτον δηλοῖ εὐρυτέραν τῆς πόλεως Ταπούαχ περιοχὴν (βλ. καὶ Baumgartner, Ἐνθ' ἄν., Noth, Studien, σ. 213).

Ἄλλ' ὁ στ. 9 εἶναι λίαν ἀσαφής, καὶ ἀποτελεῖ, τῶ ὄντι, *Crux interpretum*, λόγῳ τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων ἐρμηνειῶν, τὰς ὁποίας μέχρι τοῦδε ἔλαβεν¹. Εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον, κατὰ τὴν γνώμην τῶν πλείστων ἐρμηνευτῶν, νὰ ἀντιληφθῇ τις τὴν ἔννοιαν τοῦ χωρίου τούτου.

Κατὰ τὸν Simons, λόγῳ τῆς ἐν 17,9,10 συχνῆς ἐπαναλήψεως τῶν λέξεων **הַגְּבֻלָּה**, **גְּבֻלָּה**, **יְרֵכָה**, θὰ ἐξέπεσεν ἴσως τὸ **יְרֵכָה** ἢ **הַגְּבֻלָּה** μετὰ τὸ **הַגְּבֻלָּה**. Συνεπῶς ἐὰν ὑπῆρχεν ἡ λέξις αὕτη εἰς τὸ πρωταρχικὸν κείμενον θὰ ἠδύνατό τις νὰ μεταφράσῃ: καὶ τὰ σύνορα κατήρχοντο πρὸς τὸν χεῖμαρρον Κανὰ πρὸς Νότον. Βορείως τοῦ ποταμοῦ ἦσαν αἱ πόλεις...².

Τοιαύτη ἐρμηνεῖα εἶναι βεβαίως σύμφωνος πρὸς τὸ σχέδιον τοῦ συντάκτου. Ἄλλ' ἐρμηνεύων οὕτω, δὲν δύναται ὁ Simons νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ κείμενον τοῦ **הַגְּבֻלָּה**, τὸ ὁποῖον προκαλεῖ οὐ μικρὰν δυσχέρειαν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατανόησιν τῆς περιγραφῆς.

Πολλοὶ τῶν νεωτέρων προσπαθοῦν νὰ ἀπαλλάξουν τὸ κείμενον στοιχείων τινῶν, τὰ ὁποῖα οὗτοι θεωροῦν ὡς σχόλια.

Οὕτως ὁ Elliger³, Steuernagel⁴ κ.ἄ. δέχονται ὡς γνήσιον τμήμα τοῦ στίχου τούτου, μόνον τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ **הַגְּבֻלָּה לְהַגְּבֻלָּה יְרֵכָה** (**הַגְּבֻלָּה יְרֵכָה לְהַגְּבֻלָּה יְרֵכָה**).

Ἡ ἀνάγνωσις αὕτη φαίνεται πῶς φυσικῆ, ὑπενθυμίζουσα τὸν περιληπτικὸν χαρακτῆρα καὶ ἄλλων συνοριακῶν περιγραφῶν, καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν ἐν 16-17 περιγραφὴν. Ἀποφεύγεται δ' οὕτω ἡ περὶ τὴν κατανόησιν τοῦ στίχου δυσχέρεια καὶ ἡ ἀνάγκη ὅπως ἀναγνώσῃ τις δουλικῶς τὸ κείμενον. Διότι δουλικὴ ἀνάγνωσις ἐν προκειμένῳ θὰ ἐσήμαινεν κίνδυνον νὰ θεωρηθῇ ἡ Ἐφραϊμικὴ περιοχὴ ὡς τμήμα τῆς Μανασσιτικῆς, ἡ ὁποία θὰ ἐκτείνεται οὕτω καὶ Νοτίως τοῦ χεῖμαρρου **יְרֵכָה**, ὅπερ ἀντιβαίνει πρὸς τὴν γενικὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου, καὶ ὀδηγεῖ εἰς τὴν οὐχὶ παραδεκτὴν γνώμην τοῦ Noth, κατὰ τὴν ὁποίαν ὀλόκληρος ἡ Ἰωσηφιτικὴ κληρονομία περιῆλθεν εἰς τὸν Μανασσῆ (Μαχιρ), εἰς τὸν Ἐφραϊμ παραχωρηθέντος εἰδικοῦ τινος μόνου τμήματος, ἐν μέσῳ τῆς Μανασσιτικῆς περιοχῆς. Ὅπως δὲ ἔχει, οὐδὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ δεκτὴ ὡς ἔχει, διότι περὶ τοῦ ἐνδιαμέσου κειμένου οὐδεμίαν ἱκανοποιητικὴν, δι' ἓνα συντηρητικὸν ἐρευνητὴν, ἐρμηνεῖα παρέχεται.

Οὐχ ἦττον θὰ ἠδύνατό τις, τροποποιῶν πῶς αὐτὴν, νὰ ἀχθῇ εἰς ἱκανοποιη-

1. Βλ. καὶ Fernandez, σ. 27 ἐξ. Σημειωτέον ὅτι παρ' Ο' τὸ κείμενον συγγέεται ἐτι πλέον, καθισταμένης οὕτω ματαίας πάσης πρὸς διαφώτισιν τοῦ πρωτοτύπου προσφυγῆς εἰς ἐκεῖνο.

2. *The Structure*, σ. 211.

3. *Die Grenze*, 307. Περὶ καὶ 275, σημ. 2.

4. *Das Buch Josua*.

τικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου: Οὕτως δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ πρωταρχικὴ μορφή τοῦ στ. 9 ἦτο ὡς θέλει αὐτὴν ὁ Elliger¹, βραδύτερον δὲ προσετέθη τὸ ἐνδιάμεσον κείμενον καὶ δὴ κατὰ δύο διαφόρους ἐποχάς: τὸ 9α, **וְיָרַע עַל יְרֵי בְּתָרְךָ אֶל־הַיַּרְדֵּן**² **לְהַלְחֵת עִירָךְ לַחַדְלָל נְבִיב**), προδίδον τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τοῦ Μανασσῆ, κατὰ τὴν ὁποίαν εἶχεν οὗτος ἐξαπλωθῆ καὶ Νοτίως τοῦ χειμάρρου **הַנָּר**, προσετέθη πρὸ τοῦ 9β, (**לְחַדְלָל יוֹפְצֵם מִשְׁנֵי הַיַּרְדֵּן**), τὸ ὁποῖον, ἀντικατοπτρίζον μεταγενεστέραν κατάστασιν, κατὰ τὴν ὁποίαν, μετὰ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Ἐφραΐμ, ἀπωθήθη ὁ Μανασσῆς πρὸς Βορρᾶν, προέρχεται ἐκ βραδυτέρας ἐποχῆς.

Ἡ δευτέρα προσθήκη ἀνήκει, προφανῶς, εἰς τὸν (φιλο)εφραΐμιτὴν συντάκτην, ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ ἐπιμελῶς νὰ διασαφηνίξῃ τὸ κείμενον, προκειμένου νὰ εὐνοήσῃ τὸν Ἐφραΐμ.

Ὁ ἐπόμενος στ. 10 διαλύει πᾶσαν σχετικὴν ἀμφιβολίαν, καὶ εἶναι πρῶ-δηλον ὅτι προέρχεται ἐξ ἐποχῆς συγχρόνου πρὸς τὴν τοῦ 9β, παρουσιάζων τὸν Ἐφραΐμ σταθερῶς ἐδραιωμένον μέχρι τοῦ χειμάρρου **הַנָּר**, τὸν δὲ Μανασσῆ Βορείως αὐτοῦ ἐγκατασταθέντα³.

Ἡ περιγραφή συνεχίζεται κατὰ τρόπον γενικόν, ἀναφερομένης τῆς θαλάσσης ὡς Δυτικοῦ συνόρου καὶ τῶν Ἀσὴρ καὶ Ἰσαάχαρ ὡς ὁμόρων φυλῶν, ἀντὶ πάσης ἄλλης λεπτομεροῦς παραθέσεως συνοριακῶν τοποθεσιῶν. Ἡ ἔλλειψις λεπτομερειῶν δέον νὰ ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὰ σύνορα δὲν θὰ ἦσαν σαφῶς καθωρισμένα ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ⁴. Τὴν ἀποψιν ταύτην ἐνισχύει καὶ

1. Βλ. ἄνωτέρω.

2. Οἱ Ὁ' μεταφράζουσι τὴν λέξιν διὰ τοῦ *τερέμινθος* ὑπερ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν συνάφειαν τοῦ κειμένου. Φαίνεται, ὅτι ὁ μεταφράστης ἐξέλαβε τὴν δεικτικὴν ταύτην ἀντωνυμίαν ὡς τὴν λέξιν **לְחַדְלָל** ἡ ὁποία σημαίνει *τερέμινθος*.

3. Ὁ ἀξιώματός τις νὰ δώσῃ τὸν κάτωθι πίνακα, σχετικὸν πρὸς τὴν σύνταξιν τοῦ 17,7-10:

17,7 : Ἀντικειμενικὴ περιγραφή τῶν Μανασσιτικῶν (δυτικ. τμήματος Βορείων) συνόρων.

17,8 : Διευκρίνισις Ἐφραΐμιτικῆς προελεύσεως.

17,9α₁,β₂: Πρωταρχικὸν κείμενον.

17,9α₂ : Πρώτη προσθήκη

17,9β₁ : Δευτέρα προσθήκη Ἐφραΐμιτικῆς προελεύσεως.

17,10 : Κείμενον μεταγενέστερον τοῦ 17,9α₂ καὶ σύγχρονον τοῦ 17,9β₁, Ἐφραΐμιτικῆς, ἴσως, προελεύσεως. Εἶναι πιθανόν, ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ προσπαθεῖ Ἐφραΐμιτικὴ χεὶρ νὰ συμπιέσῃ τὸν Μανασσῆ πρὸς μεῖζονα προβολὴν τοῦ Ἐφραΐμ, ἡ τάσις δ' αὐτῆ ἔχει ἴσως, σχέσιν τινὰ πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ 17,14-18, ἐνθα ὁ Ἐφραΐμ ἐμφανίζεται ὡς τὸ σημαντικώτερον τμῆμα τῶν Ἰωσηφιδῶν, ὡς τοῦλάχιστον μαρτυρεῖ καὶ ἡ πρόταξις τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἐφραΐμ ἐν 17,17, ὅπερ δύναται νὰ σημαίνῃ βραδυτέραν ἐποχὴν συντάξεως τῆς περιτοπῆς ταύτης.

4. Πρβλ. ὁμοίως 19,17 ἐξ.

ὁ ἐπόμενος στ. 11, ἐνθα ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχον καὶ ἐκτὸς τῆς κυρίως Μανασσιτικῆς περιοχῆς, καὶ δὴ ἐν τῇ περιοχῇ τῶν φυλῶν Ἰσάαχαρ καὶ Ἀσήρ, πόλεις τινές, ἀνήκουσαι καὶ αὗται εἰς τὸν Μανασσή. Τοῦτο δ' ὑπενθυμίζει τὴν παρομοίαν περίπτωσιν τοῦ Ἐφραΐμ, κατέχοντος πόλεις τινὰς ἐν τῇ Μανασσιτικῇ περιοχῇ.

Ἐκ τῶν μνημονευομένων πόλεων ἡ **יָשָׁף־תִּיבָ** εἶναι τὸ σημερινὸν Tell El-Hösn, ἡ **בִּיר־בֵּל** τὸ Bir Bel 'Ame, ἡ **כִּירְבֵּת־סַפְסַפֵּי** τὸ Chirbet Safsaf, ἡ **תֵּל־עַנְנֵי** τὸ Tell Ta'Annek καὶ ἡ **תֵּל־מִטְסֵלִים** τὸ γνωστὸν Tell El-Mutesellim ¹.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν φράσιν **תַּבְּנִיחַ תַּשְׁלֵשׁ**, φαίνεται ὅτι αὕτη θὰ εἶναι μᾶλλον σχόλιον ², διότι δὲν δικαιολογεῖται ἐν τῇ παρούσῃ περιγραφῇ, οὔτε ὑπάρχει παρόμοιον τι ἀλλαχοῦ που. Οἱ Ο' ἐνόμισαν, ὅτι πρόκειται περὶ πόλεως τινος καὶ μετέφρασαν **Ν α φ ε τ ᾶ** ³ προσθέσαντες ἀδικαιολογητῶς καὶ τὰς κώμας αὐτῆς.

Οἱ στ. 12-13 ὑπενθυμίζουν τὴν παρομοίαν περίπτωσιν τοῦ Ἐφραΐμ, μὴ δυνηθέντος νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς ἐν Γκέζερ ἐγκατεστημένους Χανααναίους, ἕως οὗ ἐνεδυναμώθη καὶ κατάρθωσεν νὰ καταστήσῃ τούτους ὑπηκόους ⁴. Εἶναι δὲ καὶ τοῦτο εἰς λόγος διὰ τὴν μὴ σαφῆ καὶ λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν συνόρων ἑνταῦθα.

II

Τὸ ἐν 17,14—18 ἱστορικὸν σημείωμα.

Τὸ τμήμα τοῦτο, ἐκ πρώτης ὄψεως δύναται νὰ θεωρηθῇ, ἴσως, ἄσχετον πρὸς τὴν συνάφειαν τοῦ κειμένου ⁵. Ἐν τούτοις πρόκειται περὶ τινος ἱστορικοῦ σημειώματος, τὸ ὁποῖον ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰωσηφίτων, ἀλλ' ἀναφέρεται εἰς ἐποχὴν βραδυτέραν. Ἐκ τῆς διηγήσεως ταύτης συμπεραίνει τις, ὅτι οἱ ἐγκατασταθέντες ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ Ἰωσηφίται, δὲν ἱκανοποιοῦντο, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξαπλωθοῦν.

Οὕτω περιγράφεται κατ' ἀρχὰς μία προηγουμένη κατάστασις, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς ἔζη περιωρισμένος εἰς μικρὰν σχετικῶς περιοχὴν, καὶ μία βραδυτέρα κατὰ τὴν ὁποίαν ἀποφασίζεται ἡ ἐπέκτασις τῶν ὁρίων τῆς φυλῆς.

Ἡ διήγησις δὲ σκοπὸν ἔχει νὰ δικαιολογήσῃ πῶς τὴν ἀπόφασιν, τὴν ὁποίαν ἐλαβεν ἡ φυλὴ, ὅπως ἐπιζητήσῃ τὴν διὰ τοῦ πολέμου ἐξάπλωσιν αὐτῆς. Καὶ ἐπειδὴ ὁ λαὸς τηρεῖ, προφανῶς, ἐφεκτικὴν στάσιν σχετικῶς, φοβούμενος τὴν πολεμικὴν ὑπεροχὴν τῶν ἀντιπάλων, προσπαθοῦν οἱ ἡγέται τῆς φυλῆς, νὰ

1. Βλ. Noth, Das Buch Josua, σ. 105.

2. Βλ. καὶ Simons, the structure, σ. 215, σημ. 2. Πρβλ. καὶ Biblia Hebraica.

3. Ἡ γραφὴ **Μ Α Φ Ε Τ Α** προέρχεται προφανῶς ἐκ μεταβολῆς τοῦ **Ν** εἰς **Μ**.

4. Ἰησ. Ν. 16,10. Κρ. 1,29. Βλ. καὶ 1, 27-28.

5. Βλ. Budde, Richter und Samuel, σ. 32 τοῦ αὐτοῦ, Richter σ. 123.

ἐνθαρρύνουν τοῦτον, καὶ ἴσως καὶ δι' αὐτὸν τὸν λόγον χρησιμοποιοῦν καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ὁ ὁποῖος, βεβαίως, δὲν ἔζη κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν.

Πιθανόν, ὅθεν, τὸ σημεῖωμα τοῦτο νὰ ἐγράφη τῇ προτροπῇ τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ θεωρηθῇ ἢ πρὸς ἐξάπλωσιν τάσις τῆς φυλῆς, ὡς ἐπιθυμία καὶ ἀπόφασις τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ¹. Εἶναι δὲ φυσικὴ καὶ ἐνιαία ἡ δὴγησις αὕτη, ἀναφέρουσα κατ' ἀρχὰς τὴν στενότητα τοῦ χώρου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἔζη ὁ λαός, τὴν προτροπὴν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ὅπως ἀναλάβῃ ἐκστρατείαν διὰ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ ὄρια τῆς φυλῆς, τοὺς δισταγμοὺς καὶ τὸν φόβον τοῦ λαοῦ, λόγῳ τῆς ὑπεροχῆς τῶν ἀντιπάλων καὶ ἐν τέλει τὴν ἐνθάρρυνσιν τοῦ Ἰησοῦ πρὸς ἀνάληψιν τοῦ ἔργου τούτου². Συνεπῶς δὲν νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ διακρίνη τις δύο παραλλαγὰς ἐνταῦθα, ἥτοι α) 17,14-15 β) 17,16-18³ καὶ δὴ εἰς δύο διαφόρους ἐποχὰς ἀναγομένας⁴, διότι μετὰ προσοχῆς μελέτῃ τῆς περικοπῆς δὲν εὐνοεῖ τοιαύτην ἀποψιν, φυσικωτέρα τῆς ὁποίας δέον νὰ θεωρῆται ἢ ὡς ἄνω διατυπωθεῖσα.

Τὸ περιστατικὸν τοῦτο δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἀναφέρηται εἰς τὸ γεγονὸς τῆς ἐν τῇ πέραν τοῦ Ἰορδάνου περιοχῆς ἐγκαταστάσεως τῆς ἡμισείας φυλῆς Μανασσῆ (Μαχιρ), μετὰ τὴν ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Ἰωσηφίτων μετανάστευσιν αὐτῆς⁵.

Πρὸς τούτοις δύναται τις νὰ συμπεράνη, ὅτι οἱ Ἰσραηλῖται, ἐγκατασταθέντες ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ, εὔρον, ὡς ἀκριβῶς καὶ ἄλλαι ἀδελφαὶ φυλαὶ ἐν ἄλλαις περιοχαῖς τῆς Παλαιστίνης, λαὸν προηγμένον καὶ ὑπερέχοντα τούτων εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην⁶ καὶ διὰ τοῦτο ἐδίσταζον νὰ ἐπιτεθοῦν κατ' αὐτοῦ.

Οἱ φόβοι τῶν Ἰσραηλιτῶν φαίνονται οὐχὶ ἀδικαιολόγητοι, δεδομένου ὅτι οὗτοι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιμετωπίσουν τὰ «σιδηρᾶ ἄρματα» τοῦ ἐχθροῦ, μὲ τὰ πρωτόγονα μέσα, τὰ ὁποῖα διέθετον⁷.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἐκ τῶν προαναφερθέντων καθίσταται πρόδηλος ἡ ἀνωμαλία, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ φιλολογικὴ μορφή τῆς συνοριακῆς περιγραφῆς τῶν φυλῶν Ἐφραΐμ καὶ Μανασσῆ, καὶ ἡ δυσχέρεια ἡ ὁποία δημιουργεῖται προκειμένου

1. Ὁ Noth φρονεῖ, ὅτι ἡ προέλευσις τῆς περιγραφῆς ταύτης εἶναι ἀνεξακριβωτος (Studien, σ. 202).

2. Ὁ στ. 18 μαρτυρεῖ σαφῶς, ὅτι πρόκειται πράγματι περὶ ἐνθάρρυνσιν.

3. Βλ. πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ Pirot — Clamer, σ. 101.

4. Βλ. κυρίως, Meyer, Israel u. ihre Nachbar., σ. 512-513.

5. Βλ. καὶ ἄνωτ., σ. 56.

6. Βλ. καὶ Βέλλα, Ἑρσικ. προσωπικότητες, σ. 100-101.

7. Τὰ ἄρματα ταῦτα ἦσαν μεγάλης ἀντοχῆς καὶ ταχύτητος, λόγῳ τῆς ἐιδικῆς κατασκευῆς αὐτῶν.

περὶ τῆς ἐξακριβώσεως ὀροθετικῆς γραμμῆς τῶν δύο τούτων φυλῶν. Καὶ τοῦτο διότι τὸ οὕτω διασωθὲν σχετικὸν κείμενον, λόγῳ τῶν σοβαρῶν ἀλλοιώσεων, τὰς ὁποίας εἰς πλεῖστα σημεῖα ὑπέστη, δὲν ἀντιπροσωπεύει πιστῶς τὸ ἀρχέτυπον. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος περιγραφὴ παρουσίαζεν, ἐν τῇ πρωταρχικῇ αὐτῆς μορφῇ, μίαν κατάστασιν, ἡ ὁποία δὲν συνεφάνει πρὸς τὴν μεταγενεστέραν πραγματικότητα, τὴν δημιουργηθεῖσαν ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἐξελλίξεως ἐκάστης τῶν δύο φυλῶν.

Ὅθεν μεταγενεστέρα τις χεὶρ προσεπάθησεν, ὅπως προσαρμόσῃ τὸ κείμενον πρὸς τὴν βραδυτέραν κατάστασιν, καὶ ἐπέφερε μεταβολὰς τινάς. Οὕτω ἐνῶ ἐν τῇ πρωταρχικῇ περιγραφῇ ἐμφανίζεται ἡ φυλὴ τοῦ Μανασῆ ὡς προνομιοῦχος καὶ ὑπερέχουσα ἔναντι τοῦ Ἐφραΐμ, διὰ τῆς μεταγενεστέρας ἐπεμβάσεως κυριαρχεῖ ἡ ἰδέα τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Ἐφραΐμ.

Ἄλλ' ἐκ τῆς ἐπεμβάσεως ταύτης προὔξενήθησαν συγχύσεις ἐν τῷ κειμένῳ καὶ παρέμειναν πλεῖστα σημεῖα αὐτοῦ σκοτεινὰ καὶ ἀσαφῆ. Εἰς βραδυτέρους δὲ χρόνους, δημιουργηθεισῶν ἀμφισβητήσεων ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κυριότητα διαφόρων συνοριακῶν τοποθεσιῶν, ἐπῆλθον τοιαῦται ἀλλοιώσεις ἐν τῇ περιγραφῇ, ὥστε παρέμεινεν αὐτὴ ἐλλιπής. Λόγῳ δὲ τῆς σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου γενομένης φυσικῆς φθορᾶς τοῦ κειμένου, ὑπέστη τοῦτο ἀλλοίωσιν, καὶ εἰς πλεῖστα ἀποφασιστικὰ σημεῖα παρεδόθη καλοβωμένον. Οὕτω δέον νὰ ἐξηγηθῇ ἡ κατάστασις εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται σήμερον τὸ κείμενον.

Ἐλπίζομεν δὲ ὅτι διὰ τῆς γενομένης ἀναλύσεως καὶ τῶν ἐπελθουσῶν βελτιώσεων καὶ συμπληρώσεων τούτου, κατέστη σαφέστερον, καὶ ὡς ἐκ τούτου παρέχει ἐναργεστέραν εἰκόνα περὶ τῆς πορείας τῶν συνόρων τῶν δύο ἀδελφῶν φυλῶν.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ. Αἱ κατωτέρω ὑποσημειώσεις τῆς παρουσίας πραγματείας, παραληφθεῖσαι ἐκ τυπογραφικῆς ἀβλεψίας, ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν σελ. 647 τοῦ Δ' τεύχους τοῦ προηγουμένου τόμου 1959.

1. Βλ. Klostermann, σ. 136.

2. Περὶ τὴν ἐξακριβώσιν τῆς θέσεως τῆς πόλεως ταύτης, ἐγένοντο πολλαὶ συζητήσεις καὶ ἔρευναι ἐκ μέρους τῶν εἰδικῶν.

Βλ. σχετικῶς, πλὴν τῶν πολλῶν γενικῶν ἐργασιῶν, καὶ Abel, Tappuah, Elliger, Thappuah, τοῦ αὐτοῦ, Neues Über Die Grenze...

Κατ' ἀρχὰς ὁ Elliger εἶχε προτείνει ὅπως ταύτισῃ αὐτὴ πρὸς τὸ CHITBEI Machne el-foka (Die Grenze, σ. 291 ἐξ.), ἡναγκάσθη ὁμως βραδυτέρον—λόγῳ τῶν νεωτέρων ἔρευνῶν τοῦ Klein καὶ δὴ τοῦ Abel, εὐνοοῦντος μᾶλλον τὸ tell schesch abu zarad (βλ. Abel, Tappuah)—νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἀποψιν ἐκείνην καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ ἐπιμόνως καὶ δὴ διὰ σοβαρῶν επιχειρημάτων ταύτισιν πρὸς τὸ 4 χιλμ. νοτιοδυτικῶς τοῦ Tell Schesch abu zarad τοῦ Abel κείμενον χωρίον Selfit (βλ. Thappuah).

3. Μν. ξ., σ. 103.

4. Βλ. καὶ 24—25.

5. Ἡ μαστυρία τοῦ στ. 10 καὶ ἡ παράλληλος τοῦ 17, 12-13 ἀποδεικνύει ἀδικαιολόγητον καὶ ἀνακριβῆ τὴν ἀποψιν τοῦ Du Buit, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ συντάκτης τῶν συνοριακῶν περιγραφῶν τῶν φυλῶν, φαίνεται νὰ ἀγνοῇ τὴν παρουσίαν τῶν χαναναϊτικῶν πόλεων ἐν μέσῳ τῶν Ἰσραηλιτικῶν φυλῶν.